

موضوع:

بررسی کارایی نظام نرخ ارز ثابت در قالب سیاستهای
پولی و توجه به نقش جایگزینی سبد ارزی به جای
دلار در اقتصاد ایران

نگارش:

آذین حجت نجفی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر جلالی نائینی

اساتید مشاور:

جناب آقای دکتر راغفر

جناب آقای دکتر حائریان اردکانی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته اقتصاد توسعه

مهر ۱۳۸۸

چکیده:

نظام ارزی جزء آن دسته عواملی است که تقریباً همه متغیرهای اقتصادی همچون تورم و تولید کل را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از این رو در این پایان نامه تلاش شد تا نظام ارزی مناسب ایران به منظور کنترل تورم تعیین گردد. برای رسیدن به این هدف ابتدا نظامهای ارزی ایران طی دوره مورد بررسی به صورت واقعی و با استفاده از رویکردی جدید مشخص شد، سپس نظامهای این دوره به دو گروه کلی تثبیت و یا قفل شده و غیر تثبیت شده تقسیم گردیدند. بعد از مقایسه آماری بین میانگین تورم، تولید کل و نرخ رشد تولید کل در دو گروه مشخص شد که میانگین تورم به صورت معنی داری تحت نظام ارزی قفل شده مقدار کمتری داشته است در حالی که میانگین تولید کل روند معکوسی را نشان داد. همچنین اختلاف معنی داری بین میانگین نرخ رشد تولید کل بین دو گروه مشاهده نگردید. بنابراین و با توجه به نتایج بدست آمده نتیجه گیری شد که نظام ارزی قفل شده برای ایران متضمن تورم پایین تر بدون تأثیر منفی بر تولید کل و نرخ رشد آن بوده است.

سوالی که پس از این نتیجه گیری مطرح شد این بود که در نظام ارزی قفل شده ریال می‌باید به چه ارزی قفل شود. در این راستا با استناد به تئوریهای اقتصادی و تجربیات جهانی در این زمینه که بیان می‌کنند کشورها ارز خود را به ارز کشوری قفل می‌نمایند که بیشترین حجم تجارت را با آن دارا می‌باشند، همچنین بررسی آمار تجارت خارجی ایران که نشان دادند کشورهای حوزه یورو بزرگترین شریک تجاری ایران می‌باشند نتیجه گیری شد که برای کاستن هرچه بیشتر تورم تحت نظام ارزی قفل شده در ایران به نظر می‌رسد باید ریال به یورو، واحد پول اروپا قفل گردد.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

مقدمه ۱

فصل اول: نظام‌های ارزی و تحلیل نظری پیامد نظام ارزی بر سطح تولید و

قیمت‌ها

۱-۱) معرفی نظام‌های مختلف نرخ ارز ۵

۱-۱-۱) نظام پایه پولی طلا ۵

۱-۱-۲) نظام پولی برتن وودز ۷

۱-۱-۳) نظام نرخ ارز شناور آزاد ۹

۱-۱-۴) نظام نرخ ارز شناور مدیریت شده ۱۰

۱-۱-۵) نظام نرخ ارز تثبیت شده ۱۱

۱-۱-۶) نظام نرخ ارز تثبیت شده مدیریت شده ۱۳

۱-۲) تبیین رابطه نظام ارزی با تورم و تولید کل ۲۰

۱-۳) طبقه‌بندی کشورها بر اساس نظام ارزی ۲۶

فصل دوم: پیشینه پژوهش

۱-۲) مروری بر مطالعات تجربی خارجی ۳۰

۱-۲) مروری بر مطالعات تجربی داخلی ۳۷

۱-۲) جمع‌بندی ۴۱

فصل سوم: تحلیل تجربی نظام‌های ارزی ایران و پیامد آن بر سطح تولید و

قیمت‌ها

۱-۳) طبقه‌بندی نظام‌های ارزی ایران با استفاده از رویکردی جدید ۴۳

۴۸..... (۲-۳) تحلیل تجربی اثر نظام ارزی بر روی تورم و تولید کل در ایران

۵۳..... (۳-۳) جمع‌بندی

فصل چهارم: روند تاریخی نظام‌های ارزی در ایران و جایگاه اتحادیه اروپا در آن

۵۵..... (۱-۴) روند تاریخی نظام‌های ارزی در ایران

۵۹..... (۲-۴) اتحادیه اروپا و نقش آن در اقتصاد ایران

۶۰..... (۱-۲-۴) پیشینه یورو و نظراتی پیرامون آن

۷۲..... (۲-۲-۴) اهداف اقتصادی اتحادیه اروپا از رابطه با ایران

۷۴..... (۳-۲-۴) اهداف ایران از رابطه اقتصادی با اتحادیه اروپا

۷۵..... (۴-۲-۴) روابط تجاری و اقتصادی ایران با اتحادیه اروپا

۹۴..... (۳-۴) جمع‌بندی

فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهادها

۹۶..... (۱-۵) بحث و نتیجه‌گیری

۹۸..... (۲-۵) پیشنهادها

..... منابع و مأخذ

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۴۶.....	جدول ۱-۳: تعیین نظامهای ارزی
۵۰.....	جدول ۲-۳: نتایج آزمون t برای تورم بدون توجه به نقض فرض استقلال مشاهدات
۵۰.....	جدول ۳-۳: نتایج آزمون t اصلاح شده برای تورم
۵۱... ..	جدول ۴-۳: نتایج آزمون t برای تولید کل بدون توجه به نقض فرض استقلال مشاهدات
۵۲.....	جدول ۵-۳: نتایج آزمون t اصلاح شده برای تولید کل
۵۲.....	جدول ۶-۳: نتایج آزمون t اصلاح شده برای رشد تولید کل
۶۴.....	جدول ۱-۴: ارزش پول ملی برخی کشورهای عضو برحسب ECU
۶۶.....	جدول ۲-۴: ارزش یورو برحسب ارز کشورهای عضو
۷۶.....	جدول ۳-۴: مبادلات تجاری ایران و اتحادیه اروپا در سال ۱۳۸۱
۷۷.....	جدول ۴-۴: حجم مبادلات ایران و اتحادیه اروپا

مقدمه

دنیای امروز دنیای نزدیک شدن اقتصادها به یکدیگر و عصر جهانی شدن اقتصاد می‌باشد و در این شرایط هیچ کشوری نمی‌تواند اقتصاد خود را در جهان مطرح کند مگر اینکه دارای پیوند و تعامل مناسب با اقتصاد جهانی باشد. در این بین یکی از پلهای ارتباطی مهم و نقش آفرین بین اقتصادها، پول ملی کشورها و یا به بیان دقیق‌تر رابطه قیمتی پولهای ملی با یکدیگر است. اگرچه مباحث حوزه ارز از دیرباز در اقتصاد مطرح بوده‌اند اما در شرایط فعلی اقتصاد جهانی به علت نقشی که نرخ ارز در اقتصاد و تجارت بین‌المللی بازی می‌کند، اهمیتی مضاعف یافته‌اند.

نحوه تعیین نرخ برابری پول ملی کشور در مقابل سایر پولها و نحوه و میزان دخالت دولت و یا بانک مرکزی در بازار ارز همانند تیغ دو لبه برای کشور عمل می‌کند. زیرا ارز این توانایی را دارا می‌باشد که بخش‌های مهم و عمده‌ای از اقتصاد همچون تجارت خارجی، سرمایه‌گذاری خارجی، درآمدهای ارزی و ... را تحت الشعاع قرار دهد.

این مقوله در کشورهای در حال توسعه به علت ساختار ویژه اقتصادی آنها و همچنین وابستگی نسبتاً شدید آنها به دنیای خارج از اهمیت بسزایی برخوردار می‌باشد. این بحث به خصوص در ایران به عنوان یکی از کشورهای در حال توسعه مهم و استراتژیک خاورمیانه همواره داغ و جنجال برانگیز بوده است. به همین جهت پژوهشها و تحقیقات علمی متعددی در این حوزه اقتصاد ایران، در داخل و خارج از کشور انجام گرفته است. از بعد علمی و اجرایی نیز به خصوص طی بیست و پنج سال گذشته تئوریه‌ها و نظریه‌های گوناگونی در این زمینه اتخاذ و اجرا شده‌اند.

اما متأسفانه با تمام اهمیتی که این بحث برای کارشناسان اقتصاد ایران داشته است، برخی جنبه‌های آن مورد کم‌توجهی قرار گرفته است تا جاییکه برای مثال تعداد پایان‌نامه‌های دانشجویی که به آن پرداخته‌اند به تعداد انگشتان دست هم نمی‌رسد و آن بحث نظام ارزی و یا نحوه تعیین نرخ ارز می‌باشد. این در حالی است که در زمینه تعیین نرخ ارز، سیاستهای ارزی، نقش نرخ ارز در بخشهای اقتصادی و ... کارهای فراوانی انجام گرفته

است. از این رو این پایان‌نامه جزء پژوهشهای پیشرو در این زمینه تلقی می‌گردد که امید است بتواند راه‌گشای تحقیقات بعدی در این زمینه قرار گیرد.

نظام یا رژیم ارزی براساس تئوریه‌ها و تعاریف موجود در واقع جهت‌دهنده کلیه تصمیمات مرتبط با ارز می‌باشد. به عبارت دیگر نظام ارزی تعیین‌کننده خط مشی سیاستها و تصمیمات ارزی کشور خواهد بود. در این پژوهش نظام ارزی مناسب برای ایران به تنهایی بحث و تجزیه و تحلیل شده است اما نباید از نظر دور داشت که اصولاً نظام ارزی یک کشور به تنهایی نه می‌تواند اتخاذ شود و نه در صورت عدم هماهنگی با استراتژیهای کلی و بلندمدت اقتصادی و سیاسی کشور، کارایی لازم را دارا می‌باشد. بنابراین باید توجه داشت که نظام ارزی کشور می‌باید در قالب یک مجموعه هماهنگ از نظامها و استراتژیهای اقتصادی، تجاری و سیاسی کشور مشخص شود. زیرا نوع نظام ارزی اتخاذ شده توسط مقامات پولی و ارزی کشور بر روی متغیرهای کلان اقتصادی کشور تأثیرات مستقیم می‌گذارد. به عنوان نمونه تورم و تولید کل جزء آن متغیرهایی هستند که مستقیماً از این تصمیم متأثر می‌شوند. این موضوع در کنار این واقعیت که ایران سالهاست با تورم بالا و نرخهای رشد نسبتاً پایین مواجه است، ایده اصلی این پایان‌نامه را فراهم نمود. البته باید متذکر شد که حتی با اتخاذ یک نظام ارزی مناسب نمی‌توان مشکلاتی مثل تورم بالا را کاملاً مرتفع نمود ولی می‌توان آن بخشی از مشکل را که وابسته به ارز می‌باشد را به حداقل ممکن کاهش داد.

همانطور که گفته شد این موضوع در مطالعات مرتبط با اقتصاد ایران مورد کم‌توجهی قرار گرفته است ولی در عوض در سطح جهان و به خصوص طی چند سالی اخیر بسیار بر روی آن بحث شده و کشورهای دیگر با به کار بردن دستاوردهای این مباحث، تجربیات بسیار مفیدی را کسب نموده‌اند که در این پژوهش سعی شده تا از این مطالب و تجربیات به بهترین وجه استفاده شود. در بین موضوعات مختلف و گسترده نظام ارزی، این پایان‌نامه به صورت مشخص جهت بررسی دو فرضیه زیر طراحی و تنظیم گردیده است:

۱. نظام ارزی مناسب ایران برای نیل به هدف کنترل تورم بدون تأثیر منفی بر روی رشد تولید کل، نظام ارزی

قفل شده می‌باشد.

۲. با عنایت به شرایط تجاری، اقتصادی و سیاسی کشور ریال می‌باید به یورو، واحد پول اروپایی قفل شود. به عبارت دیگر یورو می‌باید جایگزین دلار به عنوان ارز پایه گردد.

یکی از وجوه تمایز این پایان‌نامه با کارهای هم‌ردیف آن، ورود به بحث یورو یا همان پول واحد اروپایی می‌باشد. از زمان به به گردش افتادن یورو زمانی در حدود نه سال می‌گذرد ولی تا این زمان تحقیق علمی مناسبی بر روی آن و تأثیرات آن بر روی اقتصاد ایران در مراکز دانشگاهی کشور انجام نگرفته است. در حالیکه با توجه به شرایط خاص اقتصادی و سیاسی کشور، می‌باید با دقت و ژرف‌نگری ویژه‌ای این بحث دنبال شده و تمامی جنبه‌ها و آثار آن بر روی اقتصاد ایران شناخته و تحلیل گردد. در واقع یکی از اهداف فرضیه دوم مطرح شده در بالا این موضوع بوده است.

روش تحقیقی که برای بررسی و تحلیل فرضیه‌های فوق در این پایان‌نامه دنبال شده است، روش کتابخانه‌ای و مبتنی بر تئوری، آمار و ارقام و تحلیلهای آماری و اقتصادسنجی بوده است. که برای انجام تحلیل‌های آماری از نرم‌افزار SPSS 11.5 استفاده شده است.

این پایان‌نامه در پنج فصل تهیه و تنظیم شده است که در فصل اول بعد از تعریفی از نظام ارزی ابتدا روند تاریخی نظامهای ارزی به همراه شرح و توضیح آن آمده است. سپس رابطه نظام ارزی با تورم و همچنین تولید کل بیان و تبیین گردیده است. در این قسمت تئوری مربوطه مطرح و به صورت جبری اثبات شده است. در قسمت آخر این فصل رویکردی جدید جهت مشخص کردن نظام ارزی واقعی کشورها توضیح داده شده است. در این رویکرد جدید نظام ارزی واقعی یعنی آن نظامی که در عمل دنبال شده است مشخص می‌شود و می‌توان کشورها را براساس نظام ارزی واقعی آنها طبقه‌بندی نمود. همچنین تفاوت نظام ارزی واقعی با رسمی شرح داده شده و علت گرایش به سمت نظام واقعی بیان شده است.

فصل دوم به پیشینه تحقیق و مروری بر کارهای تجربی انجام گرفته پرداخته است. در قسمت اول این فصل برخی از مطالعات خارجی که بر روی این موضوع انجام گرفته‌اند به طور خلاصه ذکر گردیده‌اند. در این قسمت سعی شد مطالعات و مقالاتی که به طور مستقیم و یا تا حد زیادی به اصل موضوع این پژوهش مرتبط بوده‌اند نقل شوند و از

زیاده‌گویی پرهیز شود. در قسمت دوم، چهار پایان‌نامه داخلی مرور شده‌اند که البته هیچ یک از آنها مستقیماً مرتبط با این پژوهش نبوده‌اند ولی چون ایده‌های مناسبی از آنها اخذ شده بود در این قسمت نقل شده‌اند. در نهایت و در بخش پایان این فصل مطالب بیان شده جمع‌بندی شده و نتیجه‌گیری از آنها به عمل آمده است.

تحلیل‌های تجربی و آماری تئوریه‌ها و مطالب بیان شده در دو فصل قبل در فصل سوم و با استفاده از آمارهای فصلی اقتصاد ایران انجام گرفته‌اند. برای این کار از آمارهای فصلی دوره بهار ۱۳۷۲ الی تابستان ۱۳۸۷ استفاده شده است. در قسمت اول این فصل که یکی از نوآوری‌های این پایان‌نامه نیز در آن انجام گرفته است، نظام ارزی واقعی کشور در هر دوره با استفاده از روشی که در فصل اول مبانی تئوری آن توضیح داده شده بود، مشخص گردیده است. سپس در بخش دوم، این موضوع بررسی شد که آیا تورم و تولید کل تحت نظام‌های ارزی قفل شده یا ثابت تفاوت معنی‌داری با این مقادیر تحت نظام‌های دیگر ارزی دارند یا خیر؟ قسمت پایان این فصل به جمع‌بندی و سپس نتیجه‌گیری از مطالب و تحلیل‌های بیان شده اختصاص یافته است.

فصل چهارم این پژوهش در حقیقت مرتبط با فرضیه دوم آن تهیه گردیده است. در این فصل ابتدا روند تاریخی نظام‌های نرخ ارز در ایران از سال ۱۳۱۲ هجری شمسی به بعد براساس گزارشات بانک مرکزی و صندوق بین‌المللی پول بررسی و بیان شده است. بعد از آن و در ادامه، اتحادیه اروپا و نقش آن در نظام ارزی و به طور کلی در اقتصاد ایران تبیین شد. این تحلیل به صورت توصیفی و تحلیل آمار و ارقام انجام شده است و از تحلیل‌های آماری و اقتصادسنجی بهره گرفته نشده است. علت عدم استفاده از این گونه تحلیل‌ها کم بودن عمر یورو و در نتیجه عدم کفایت تعداد مشاهدات برای انجام تحلیل‌های آماری بوده است که سبب شد علی‌رغم تمام تلاشها نتوان از الگوهای اقتصادسنجی و یا تحلیل‌های آماری در این رابطه استفاده گردد. پایان‌نامه این فصل نیز جمع‌بندی مطالب عنوان شده در طول فصل بیان شده است. در نهایت و در فصل پنجم مطالب و دستاوردهای اصلی پژوهش جمع‌بندی و مرور گردیده است و سپس نتیجه‌گیری نهایی در مورد فرضیه‌های آن بیان شده است و براساس نتیجه‌گیری نهایی و کلی بیان شده، پیشنهاداتی ارائه گردیده است. سپس در پایان فصل و پس از ارائه پیشنهادات برخی از مسائل و

کمبودهای باقی مانده در این مسیر عنوان شده است تا علاقه‌مندان بتوانند راحتتر حلقه‌های مفقوده این بحث را یافته و تکمیل نمایند.

فصل اول

نظامهای ارزی و تحلیل نظری پیامد نظام ارزی

بر سطح تولید و قیمت‌ها

در هر تحقیقی پیرامون نظام ارزی ابتدا تاریخچه و تعریفی از آن بیان می‌شود. از این رو این فصل با معرفی و بررسی نظامهای ارزی اصلی به صورت اجمالی و کلی شروع شده است. در بخش دوم این فصل به تبیین پیامدهای نظامهای مختلف ارزی بر روی سطح تولید و سطح قیمتها با استفاده از تئوریهای اقتصادی و روابط جبری اختصاص یافته است. نهایتاً بخش بعد به شرح نحوه طبقه‌بندی کشورها براساس نظامهای ارزششان پرداخته است. به عبارت دیگر نحوه مشخص کردن نظام ارزی هر کشور بیان شده است که برای این کار متدی جدید به کار رفته است.

در این تحقیق منظور از نظام ارزی، نحوه تعیین قیمت ارز داخلی در برابر ارزهای خارجی خواهد بود و بنابراین سیاستهای ارزی یک کشور در چهارچوب نظام ارزی آن قرار خواهد گرفت.

۱-۱. معرفی نظامهای مختلف نرخ ارز

۱-۱-۱. نظام پایه پولی طلا

در فاصله سالهای ۱۸۸۰ - ۱۹۱۴ میلادی، سیستم استاندارد طلا در بسیاری از کشورها اقتدار زیادی داشت. در این سیستم مقامات پولی هر کشور قیمت طلا را برحسب پول ملی ثابت نگه می‌داشتند و آماده بودند که به خرید و فروش هر مقدار از طلا در آن قیمت بپردازند. قبل از جنگ جهانی اول، دوران سیستم واحد پولی طلا، ارزش خارجی همه پولها بوسیله ثابت نگهداشتن قیمتشان برحسب طلا تعیین می‌شد. در این سالها علیرغم اتخاذ سیاستهای حمایتی از جانب برخی از کشورها، تجارت آزاد بین‌المللی و همچنین حرکت سرمایه بین‌المللی مورد توجه کشورها قرار گرفته بود و استفاده از سیستم واحد پولی طلا توسط کشورهای عمده درگیر معاملات بین‌المللی بدون مشکل انجام می‌شد که این امر نشان‌دهنده کارایی سیستم پایه پولی طلا در آن دوران بود. بعد از جنگ جهانی اول یکبار دیگر برای برقراری مجدد سیستم واحد پولی طلا تلاشهایی انجام گرفت اما بدلیل مشکلات زیاد اقتصادی کشورها بعد از جنگ، این اقدام با شکست روبرو گردید. از ویژگیهای دیگر این سیستم آن بود که رونق و یا رکورد اقتصادی کشورهای عمده با یکدیگر صورت می‌گرفت و تعدیلات عمده‌ای در قیمتهای نسبی نیز انجام نمی‌گرفت.

سیستم واحد پولی طلا، هر کشور را موظف می‌کرد که عرضه پول ملی خود را به ضریب داده شده‌ای از ذخایر طلایی که در بانک مرکزی آن کشور نگهداری می‌شد، محدود کند. بنابراین پول انتشار یافته داخلی بوسیله ذخایر طلای کشور حمایت می‌شد. در این سیستم در حالیکه ورود و خروج طلا آزادانه صورت می‌گرفت بانک مرکزی هر کشور موظف بود که آن را با قیمت ثابتی خرید و فروش کند. در سیستم واحد پولی طلا، در حالیکه طلا به منزله یک پول بین‌المللی تلقی می‌گردید، ارزش پول هر کشور نیز برحسب طلا بود و بدین ترتیب ارزش خارجی همه پولها بوسیله ثابت نگهداشتن قیمت آنها برحسب طلا تعیین می‌شد. از آنجائیکه این قیمت در سطح تعیین شده و مشخصی بود نمی‌توانست شرایط عرضه و تقاضا را به خوبی منعکس کند بعبارت دیگر اگر با قیمت داده شده عرضه طلا بر تقاضای آن فزونی می‌یافت، مازاد عرضه بوجود آمده بوسیله بانک مرکزی کشور خریداری می‌شد و دولت آن را برای مصارف آینده ذخیره می‌نمود. برعکس اگر تقاضا برای طلا بر عرضه آن پیشی می‌گرفت، مازاد تقاضای بوجود آمده و یا کسری بخش خصوصی بوسیله ذخایر طلای دولت تأمین مالی می‌شد که در این حالت ذخایر طلای کشور کاهش می‌یافت.

یکی از مهمترین مزیت‌های سیستم واحد پولی طلا، اعتماد مردم در داخل کشور و در سطح بین‌المللی به این سیستم پولی بود و طلا به منزله ابزاری برای انجام معاملات بین‌المللی مورد قبول همگان قرار گرفته بود. حاکمیت سیستم واحد پولی طلا با شروع جنگ جهانی اول به پایان رسید.

یکی از مهمترین علل فروپاشی این نظام بدهکاری کشورهای جنگ زده ویران شده به آمریکا و پرداخت غرامت جنگی از طرف آلمان بود که منجر به پرواز طلا و ثروتهای این کشور بسوی کشور آمریکا شد و به این جهت، پس از جنگ تراز پرداخت‌های کشورهای ویران شده با کسری و تراز پرداخت‌های آمریکا با مازاد قابل توجهی روبرو شد. کاهش طلا در این کشورها توانست تأثیر شگرفی بر ساختار اقتصادی آنها بجا بگذارد و اعتماد عمومی به طلا بعنوان وسیله پرداخت‌های بین‌المللی کاهش یافت. دلیل عمده دیگر پرواز سرمایه، ناهنجاریهای پس از جنگ بود که این امر ثبات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی این کشورها را شدیداً تحت تأثیر قرار داده بود. سرانجام بدلیل فرار فزاینده طلا از کشورهایی که با بحرانهای سخت اقتصادی و رکود و تورم مستمر روبرو بودند سیاست آزادانه

صادرات و واردات طلا بهم خورد و قانون منع فروش طلا در بسیاری از این کشورها مانند انگلستان به اجرا درآمد. رابطه طلا با پول ملی قطع شد و عملاً بسیاری از کشورها غیر از آمریکا سیستم واحد پولی طلا را رها کردند. در واقع می توان گفت بین دو جنگ جهانی نظام پولی مشخصی در جهان حاکم نبوده است.

۱-۱-۲. نظام پولی برتن وودز^۱

فرو ریختن نظام واحد پولی پس از جنگ جهانی دوم خلأی در نظام پولی بین المللی ایجاد کرده بود که باید هر چه سریعتر با یک نظام جدید بین المللی پر می شد. این نظام باید طوری طراحی می شد که جنبه های ناخوشایند رژیم های ارزی گذشته را نداشته باشد و نیز مانند سیستم واحد پولی طلا با ثبات عمل کند. بهمین جهت در سال ۱۹۴۴ میلادی ۳۰۰ نماینده از ۴۴ کشور در هملت برتن وودز ایالات متحده آمریکا کنفرانسی بنام کنفرانس برتن وودز تشکیل دادند. این افراد سعی داشتند تا خطوط سیستم پولی آینده را ترسیم نمایند. در برتن وودز دو نهاد اقتصادی بین المللی متولد شد:

۱- بانک جهانی^۲

۲- صندوق بین المللی پول^۳

در این کنفرانس نظام پولی برتن وودز پایه ریزی شد. در این نظام ارزی که یک نظام ثابت ارزی بود، واحد پول هر کشور دقیقاً به وزن معینی از طلا به گونه ای تعریف می شد که پولها بتوانند با یکدیگر مقایسه شوند. بطور مثال اگر هر دلار مثلاً ۱۰۰ میلی گرم و هر مارک ۲۵ میلی گرم طلا ارزش داشت، هر دلار با ۴ مارک معاوضه می شد.

1. Bretton Woods

2. World Bank

3. International Monetary Fund

هر کشور وظیفه داشت نه تنها پول خود را به طلا تعریف کند بلکه موظف بود در قلمرو حکومتی خود پول خود را با نرخ حاصل از رابطه وزنی طلا با پول خارجی تعویض کند. چون دلار در آن زمان به نسبت ۱ به ۳۵ هر اونس طلا قابل تبدیل بود و آمریکا در سطح جهان تبدیل دلار به طلا را به این نرخ تضمین کرده بود، بانکهای مرکزی جهان دلار را بعنوان پول برتر پشتوانه پول خود قرار داده بودند. بانکهای مرکزی، دلار آمریکایی را بصورت ذخایر ارزی نگهداری می کردند و چون دلار کمیاب بود و نگهداری آن در مقایسه با طلا هزینه نداشت و بهره هم به آن تعلق می گرفت، بیشتر از طلا خواهان پیدا کرد. چون بانکهای مرکزی هر وقت می خواستند می توانستند بجای هر ۳۵ دلار یک اونس طلا دریافت کنند، دلار بعنوان پول پر قدرت پراکنده شد و آمریکا از این فرصت استفاده کرد، اسکانس فراوان چاپ کرد و بدون بیم از کسری تراز پرداختها در خارج سرمایه گذاری کرد بی آنکه از ذخایر طلای آن کاسته شود، زیرا بانکهای مرکزی بجای آنکه دلارهای بدست آمده را طبق قرارداد برتن وودز به نرخ ثابت به طلا تبدیل کنند آن را بصورت ذخایر ارزی قابل تبدیل به طلا نگهداری می کردند و قسمت مهمی از آن را هم در بازار نیویورک سپرده گذاری می کردند.

آمریکائیهها در جهان سرمایه گذاری می کردند و بانکهای مرکزی جهان مثل بانکهای مرکزی آلمان، ژاپن، فرانسه، ایتالیا و کشورهای ثروتمند تولیدکننده نفت، دلارهای بدست آمده از اضافه تراز پرداخت کشور خود را در بازارهای پولی ایالات متحده بصورت سپرده بهادار یا ثابت کوتاه مدت می سپردند و از آن وجوه دوباره استفاده اعتباری می شد و باز بدنال کسری تراز پرداختهای آمریکا وارد بازارهای اروپایی و بقیه جهان می گردید و گاهی نیز آن دلارها تلگرافی به بازارهای پولی آمریکا سرازیر می شد تا برای دادن اعتبار و سرمایه گذاریهای جدید در داخل و خارج آمریکا مورد بهره برداری قرار گیرد.

البته تا زمانی که دلار کمیاب بود و ذخایر طلای آمریکا دست نخورده بود کسری تراز پرداختهای آمریکا لطمه ای به پول آمریکا وارد نمی کرد ولی با بالا رفتن مقدار قرض بتدریج اعتماد بین المللی از بین رفت و دلار مورد حمله قرار گرفت بطوریکه تنها در یک روز در سال ۱۹۶۹ بیش از ۱۳۰۰ میلیون دلار در آلمان به مارک تبدیل گردید. اگر آمریکا می خواست از ذخایر طلایش - که حدود ۱۰/۵ میلیارد بود - به تعهدات پولی خود طبق قرارداد

بر تن وودز عمل کند، قطعاً نمی‌توانست به تعهدات نقدی دلار که خیلی بیشتر از ۵۰ میلیارد دلار بود پاسخ دهد و لذا پیش از آنکه انفجار سیستم صورت گیرد مقامات آمریکایی متوجه آشفتگی وضع دلار شدند و در تاریخ ۱۵ اوت ۱۹۷۱ نیکسون رئیس جمهوری وقت آمریکا یک طرفه، قابلیت تبدیل دلار به طلا را لغو کرد و نظام پولی برتن وودز منسوخ گردید و از آن زمان به بعد مجموعه‌ای از نظامهای دیگر ارزی همچون نظام ارزی شناور آزاد، شناور مدیریت شده، تثبیت شده و ... جایگزین آن گردید.

از آن زمان به بعد هر کشوری با توجه به شرایط خاص اقتصادی و اهداف کلانش، یک نوع نظام ارزی را برگزیده است. به همین جهت تحقیقات بسیاری برای مشخص کردن تأثیر اتخاذ یک نظام خاص بر روی متغیرها و عملکرد کلان اقتصادی مانند رشد، تورم و سیکلهای تجاری انجام گرفته و همچنان در دست انجام‌اند. با مروری بر تحقیقات عمده‌ای که در این زمینه انجام گرفته است روشن می‌شود که تقریباً تمامی این کارهای علمی مبنای خود را براساس طبقه‌بندی رسمی و استاندارد صندوق بین‌المللی پول از نظامهای ارزی قرار داده‌اند. براساس گزارش رسمی و سالانه صندوق، کشورهای عضو از نظر نظام ارزی اتخاذ شده در یکی از چهار گروه اصلی تعریف شده توسط این نهاد گنجانده می‌شوند.

در ادامه به معرفی و بررسی مختصری از این گروهها و زیرمجموعه‌های آنها می‌پردازیم:

۱-۱-۳. نظام نرخ ارز شناور آزاد^۴

اگر مقامات پولی اجازه دهند که ارزش پول داخلی و یا همان نرخ ارز آزادانه شناور باشد و این نرخ هر روز بوسیله موقعیتهای عرضه و تقاضا تعیین گردد، چنین کشوری دارای نظام ارزی شناور آزاد می‌باشد. در این وضعیت نیروهای بازار به تعیین نرخ ارز در سطحی می‌پردازند که به شفافیت بازار منجر می‌شود. نظام نرخ ارز شناور آزاد در نقطه‌ای پا برجا می‌گردد که در آن نقطه بازار شفاف شود و دریافتهای و پرداختهای خارجی برابر گردند. تغییرات در نرخ ارز هر گونه کسری و یا مازاد تراز پرداختیها را بطور خودکار تصحیح می‌کند. عدم توازن خارجی می‌تواند

⁴. Float

بدلیل دخالت‌های بانک مرکزی در بازار ارز خارجی، به منظور تأثیر بر نرخ ارز در جهتی که خود می‌خواهد، بوجود آید و این موضوع چگونگی تغییرات در ذخایر بین‌المللی را نشان می‌دهد.

یکی از عمده‌ترین مزایای نظام نرخهای ارز شناور آزاد این است که ارزش کلیه پولها در قیمتی برقرار می‌شود که به شفافیت بازار ارز منجر می‌گردد. بعبارت دیگر تغییرات در نرخ ارز موجب برابر شدن تقاضا برای ارز و عرضه آن خواهد شد. بنابراین می‌توان از نوسانات نرخ ارز برای تعادل در تراز پرداختها بهره جست و یکی از مهمترین مشکلات اقتصادی کشور را برطرف کرد. البته این سیستم نه تنها به تعدیل تراز پرداختها می‌پردازد، بلکه نیاز به ذخایر بین‌المللی را نیز رفع می‌کند. مدافعان این نظام معتقدند که نظام نرخهای شناور آزاد به تنهایی قادر به تعدیل حسابهای خارجی است و سیاستهای اقتصادی دولت می‌تواند در جهت دست یافتن به اهداف داخلی اشتغال کامل و ثبات قیمتها، بکار گرفته شوند. در واقع این نظام می‌تواند استفاده از سیاست پولی را برای ثبات داخلی مؤثرتر کند. البته لازم به ذکر است که نظام ارزی کاملاً آزاد بیشتر جنبه تئوری دارد و تنها تجربه عملی در این رابطه متعلق به آمریکا می‌باشد که در سال ۱۹۸۳ میلادی نرخهای ارز کاملاً شناور داشته است. نکته جالب اینکه اکنون اقتصاددانان آثار اقتصادی آن محدوده زمانی را بسیار بد ارزیابی می‌کنند.

۱-۱-۴. نظام نرخ ارز شناور مدیریت شده^۵

امروزه بسیاری از کشورهای صنعتی از نظام نرخ ارز شناور مدیریت شده پیروی می‌کنند. از آنجائیکه نوسانات نرخ ارز می‌تواند جریان سرمایه‌گذاری و تجارت بین‌المللی را کاهش دهد، در رژیم نرخهای ارز شناور مدیریت شده مقامات پولی کشور مسئولیت دخالت در بازار ارز خارجی را بعهده می‌گیرند تا بدینوسیله بدون آنکه بر روند این نرخ در بلند مدت تأثیر بگذارند، نوسانات کوتاه مدت را کنترل و هموار کنند. در نظام نرخ ارز شناور آزاد، بدون اینکه نیازی به ذخایر بین‌المللی باشد، عدم تعادل در تراز پرداختها، بطور خودکار بوسیله تغییرات نرخ ارز در بازار ارز با ثبات تصحیح می‌شود. در حالیکه نظام نرخ ارز شناور مدیریت شده برای تعدیل و کنترل به ذخایر بین‌المللی نیاز دارد. درجه موفقیت هموار نمودن نوسانات به میزان تأمین و یا جذب مازاد تقاضا و عرضه ارز در بازار

⁵. Dirty Float

ارز بستگی دارد. همچنین حجم ذخایر بین‌المللی نیز در ثبات نوسانات نرخ ارز نقشی عمده دارد. ولی از آنجائیکه مقدار ذخایر محدود است و استفاده از آن بطور دائمی نمی‌تواند ادامه داشته باشد ممکن است جریان تجارت و سرمایه‌گذاری یک بار دیگر با اختلال روبرو شود.

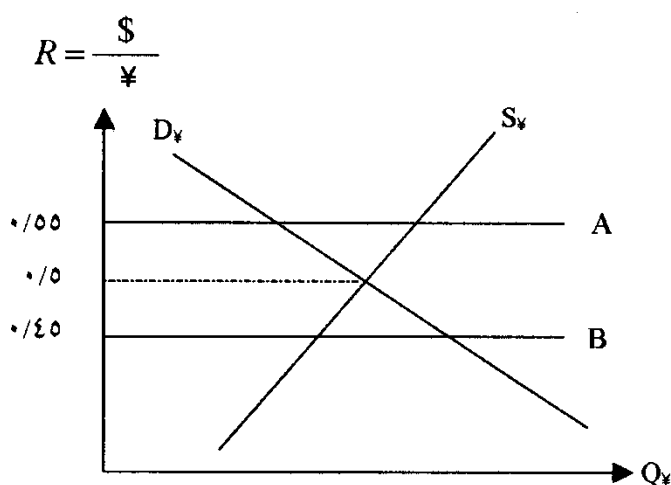
اگر کشوری بطور غیرواقعی ارزش پول داخلی را به منظور افزایش صادرات کاهش دهد ممکن است مورد تلافی کشورهای که با افزایش واردات و کاهش صادرات روبرو می‌شوند قرار گیرد و در مجموع حجم تجارت جهانی کاهش یابد. به این ترتیب نظام یاد شده در مقابل شناور آزاد به شناور کشیف نیز شهرت دارد. نظام نرخهای ارز شناور مدیریت شده از سال ۱۹۷۳ میلادی تاکنون از سوی بسیاری از کشورها بطور عملی استفاده شده است و مقاومت خوبی در مقابل نوسانات و بحرانهای اقتصادی (مانند تورم جهانی و رکود) از خود نشان داده است. علاوه بر کلیه کشورهای صنعتی، کشورهای تازه صنعتی شده و برخی از کشورهای در حال توسعه (آرژانتین، اندونزی، هند، مکزیک، فیلیپین و ...) نیز از نظام نرخهای ارز شناور مدیریت شده استفاده می‌کنند.

۱-۱-۵. نظام نرخ ارز تثبیت شده^۶

در این سیستم پولی ثابت و یا قفل شده، ارزش پول نمی‌تواند آزادانه در بازار نوسان داشته باشد و یا به تغییرات روزانه‌ای که در عرضه و تقاضا پدید می‌آید، پاسخ دهد. در نظام نرخ ارز تثبیت شده، ارزش پول بوسیله مقامات پولی کشور ثابت نگهداشته می‌شود و تغییرات در دریافتها و پرداختهای ارزی موجب نوسان نرخ ارز نمی‌شود. شکل زیر نشان‌دهنده رژیم نرخهای ارز تثبیت شده در بازار ارزش کشور آمریکا است. در این شکل سطح A نشان‌دهنده بالاترین حد برای ین و پائین‌ترین حد برای دلار و سطح B نمایانگر بالاترین حد برای دلار و پائین‌ترین حد برای ین است بعبارت دیگر کشور آمریکا در حالیکه نرخ ارز را در سطح $\$ 1.00 = 0.05$ ثابت نگهداشته است حدود بالا و پائین را بر نرخ ارز تحمیل می‌کند. این اقدام به نرخ ارز اجازه می‌دهد که تغییرات محدود و تعیین شده‌ای را هنگام تغییر دریافتها و پرداختهای ارزی انجام دهد

⁶. Fixed or Pegged

تغییرات نرخ ارز تنها در فاصله ۰/۵۵ و ۰/۴۵ در بازار ارز خارجی آمریکا صورت می‌گیرد. به منظور حفظ و بقای این حدود، بانک مرکزی آمریکا اقدام به خرید و فروش ین به مقدار لازم در بازار ارز خارجی می‌نماید. اگر ین در بالاترین حد خود یعنی ۰/۵۵ تثبیت شود (یا ارزش دلار در $1\$ = 1807$ تثبیت شود) برای حفظ این حد ضروری است که بانک مرکزی آمریکا به مقدار لازم ین در بازار ارز خارجی آمریکا بفروشد. در این حالت زمانی که بانک مرکزی به فروش ین می‌پردازد و در مقابل به خرید و جمع‌آوری پول داخلی (دلار) اقدام می‌نماید، عرضه پول آمریکا کاهش می‌یابد.

شکل ۱-۱

خرید و

فروش پول خارجی در بازار ارز خارجی باید با سیاستهای اقتصادی کشور همسویی داشته باشد و اگر بدون توجه به اوضاع و احوال اقتصادی داخلی صورت پذیرد، ممکن است موجب تغییرات سوء در ذخایر ارزی و یا بروز تورم و مشکلات دیگر در اقتصاد داخلی شود. غالباً تبعیت کشورها از رژیم نرخ ارز تثبیت شده بدلیل هموار نمودن نوسانات بازار ارز خارجی و از همه مهمتر جلوگیری از افزایش و یا کاهش بی‌رویه ارزش پول داخلی آنها است زیرا چنین نوساناتی قادر خواهند بود اثرات ناگواری بر اقتصاد تحمیل نمایند. برخی از اقتصاددانان دو منفعت برای رژیم نرخ ارز تثبیت شده ذکر می‌کنند که عبارتند از:

۱- هنگامیکه پولهای ملی کشورها بتوانند با قیمتهای ثابتی با یکدیگر مبادله شوند، بیشتر مورد استفاده قرار می‌گیرند.

۲- در نظام ارز تثبیت شده کشورها نمی‌توانند برای رسیدن به برخی از اهداف ملی، بطور تهاجمی نرخ ارز را تحریف کرده و تغییر دهند.

اگر تقاضا برای پول خارجی افزایش یابد ذخایر ارزی کشور و نیز عرضه پول داخلی، کاهش می‌یابد. همچنین اگر حساب تراز پرداختها با کسری روبرو شود حساب رسمی تر از پرداختها می‌تواند جهت ترمیم کسری و از بین بردن مازاد تقاضا مورد استفاده قرار گیرد. اگر عرضه پول خارجی در کشور کاهش یابد، ممکن است تراز پرداختهای کشور با کسری روبرو شود و بازار ارز با مازاد تقاضا مواجه گردد. در این وضعیت ذخایر ارزی بین آمریکا و همچنین عرضه دلار کاهش می‌یابد. در حالات فوق کسری خارجی هیچگونه تأثیری بر ارزش پول داخلی نخواهد گذاشت و تنها موجب کاهش ذخایر ارزی کشور می‌شود.

اگر عرضه بین در بازار ارز خارجی آمریکا افزایش یابد تراز پرداختهای کشور با مازاد روبرو خواهد گردید. در این وضعیت بانک مرکزی آمریکا با خرید بین در مقابل دلار ذخایر ارزی خود را افزایش می‌دهد. کاهش تقاضا برای بین در بازار ارز خارجی منجر به مازاد عرضه پول خارجی در بازار آمریکا می‌شود که این مقدار بوسیله بانک مرکزی خریداری شده و به ذخایر ارزی کشور افزوده می‌شود. در این حالت هم مازاد خارجی هیچگونه تأثیری بر ارزش پول داخلی نخواهد گذاشت و تنها موجب افزایش ذخایر ارزی کشور می‌شود، در صورتیکه در رژیم نرخهای ارز شناور با پیدایش مازاد عرضه ارزش پول داخلی افزایش خواهد یافت.

یکی از نکات با اهمیت در بررسی ارزش پول ملی در نظام نرخ ارز تثبیت شده این است که تنها نرخ ارز تعادلی در بلندمدت می‌تواند دوام بیاورد. مقامات پولی کشور نمی‌توانند و اجازه ندارند که بطور دلخواه، ارزش برابری و یا نرخ ارز را تعیین کنند. نرخ ارز تعادلی آن نرخ ارزی است که به وسیله موقعیت‌های عرضه و تقاضای ارز که ناشی از شرایط اقتصادی یک کشور است تعیین می‌شود. به بیان دیگر نرخ ارز منعکس کننده قیمت‌های نسبی، درآمد